

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΕΤΟΣ 79ο • ΤΟΜΟΣ 158ος • ΤΕΥΧΟΣ 1780 • ΙΟΥΛΙΟΣ-ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2005

ΝΙΚΟΣ ΓΡΙΠΟΝΗΣΙΩΤΗΣ	<i>Ίχθυοπτερυγιοφόρος (Διήγημα)</i>
ΗΛΙΑΣ ΛΑΓΙΟΣ	<i>Μίνα α' (Τραγούδι παλαιϊκό)</i>
ΝΙΚΟΣ ΔΑΒΒΕΤΑΣ	<i>Φθινοπωρινή ιστορία (Ποίημα)</i>
ΣΩΤΗΡΗΣ ΣΑΡΑΚΗΣ	<i>Ποιήματα</i>
ΝΙΚΟΣ ΛΑΖΑΡΗΣ	<i>Ποίηση και ιστορία στον Μπολιβάρ του Νίκου Έγγονόπουλου</i>
ΑΒΡΑΑΜ ΚΟΕΝ	<i>Ποιήματα</i>
ΔΑΥΪΔ ΜΠΑΚΑΣ	<i>Ποιήματα</i>
ΓΙΩΡΓΟΣ ΧΑΒΟΥΤΣΑΣ	<i>Τρία ποιήματα για τον Φερνάντο Πεσσόα</i>
ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΜΑΝΙΑΔΑΚΗΣ	<i>Ειρήνη (Διήγημα)</i>
ΣΤΕΛΙΟΣ ΒΙΡΒΙΔΑΚΗΣ	<i>Η πολεμική των Γάλλων αναλυτικών φιλοσόφων</i>
ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΑΡΑΚΛΑΣ	<i>Η φιλοσοφία ως προετοιμασία της επανάστασης και η διαλεκτική της άρνησης της διαλεκτικής στη μετά το '68 γαλλική φιλοσοφία</i>
ΠΑΥΛΟΣ ΚΟΝΤΟΣ	<i>Περιήγηση στη γαλλική φαινομενολογία</i>
ΝΕΛΛΑ Β. ΠΑΝΤΑΖΗ	<i>Η πολύκροτη οικογενειακή δίκη του Σολωμού (1833). Νέα αρχειακά τεκμήρια</i>

Μηνολόγιο

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ • ΗΛΙΑΣ ΓΙΟΥΡΗΣ • Ι.Μ ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΟΣ
ΚΩΣΤΑΣ ΑΚΡΙΒΟΣ • ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΠΕΛΕΖΙΝΗΣ • Ν.Ε. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ
ΛΟΥΚΑΣ ΚΟΥΣΟΥΛΑΣ • ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΣΑΤΣΟΥΛΗΣ • ΜΙΧΑΗΛ ΠΑΓΚΑΛΟΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΡΙΤΟΣ • ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΙΠΙΝΗΣ • ΣΑΒΒΑΣ ΠΑΥΛΟΥ • ΣΤΑΥΡΟΣ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ

Νέα βιβλία

Ιούλιος-Αύγουστος 2005

Μηνολόγιο

Ι Ο Υ Λ Ι Ο Υ
Α Υ Γ Ο Υ Σ Τ Ο Υ

BIBΛIO

Μαθητεία στή γραφή και τή ζωή

Άγγελα Καστρινάκη, *Η λογοτεχνία, μιά σκανταλιά, μιά διαφυγή έλευθερίας. Άφηγήσεις και δοκίμια*, Πόλις, Άθήνα 2003, σ. 287

Πρόκειται γιά ένα ασυνήθιστο βιβλίο. Μέ τήν έννοια ότι απαρτίζεται από γραφτά είδολογικώς άνομοιογενή. Ό άναγνώστης συναντάει σέ αυτό κείμενα αφήγηματικά, ήμερολογιακά, δοκιμακά, ταξιδιωτικά και φιλολογικές μελέτες. Θα μπορούσαμε ώστόσο, χοντρικά, νά χωρίσουμε τά περιεχόμενα αυτά σέ δυό ομάδες: σέ μιά πρώτη, όπου ό λόγος έχει προσωπική χροιά, και σέ μιά δεύτερη, στήν όποία προέχει ή φιλολογική άντικειμενικότητα. Ή πρώτη ομάδα, πού είναι πολυπληθέστερη, άποτελείται από τά ακόλουθα: «Φασούλι τό φασούλι: μικρή αφήγηση γιά μιά μαθητεία», «Κρήτη, ή σημασία τών όρέων», «Άναγνώσεις νεάνιδος στή Μεταπολίτευση», «Ό καθηγητής μου», «“Όλα τά ανθρώπινα όντα...” Μιά άφίσα, μιά μαθητεία», «Χωρίς σκουλαρίκια, 1978», «Άπό τό ήμερολόγιο μιās φοιτήτριας», «Ή λογοτεχνία: μιά σκανταλιά, μιά διαφυγή έλευθερίας», «Συνηγορία του διηγήματος, μετ' έμποδίων», «Άνηθικότητα και αίσθητική», «Ό άμφίστημος Παπαδιαμάντης», «Μιά εύρωστη παρέα», «δεκαέξι σημεία γιά τή Γερμανία και τήν Όλλανδία», «Έλληνοτουρκική φίλια, κατακαλόκαιρο 2000». Ή δεύτερη ομάδα περιέχει τρία έκτενέστερα κείμενα: «Ή Πηνελόπη στον 20ό αιώνα», «Μορφές του Όδυσσέα στον 20ό αιώνα», και «Άταξίδευτη λογοτεχνία, μιά πρώτη περιήγηση». Έκτός από τή διάκριση αυτή, θα ήταν δυνατό νά διακρίνουμε επιπλέον τά κείμενα τής πρώτης ομάδας σέ δυό υποομάδες. Στήν υποομάδα τών πρώτων έφτά κομματιών, πού αναφέρονται στήν περίοδο τής μαθητείας τής

συγγραφέως, και στήν υποομάδα τών επόμενων έφτά κειμένων, τά όποια έχουν νά κάνουν μέ τήν ένήλικη συγγραφέα.

Α' υποομάδα. Τά πέντε γραφτά αυτής τής υποομάδας αναφέρονται στήν περίοδο τής μαθητείας τής αφήγησης. Τί σημαίνει μαθητεία εδώ; Σημαίνει μαθητεία στό περιβάλλον μέ τρόπο πού νά οδηγεί στή συγκρότηση ενός αύθεντικού Έγώ. Ή αφήγηση, μέ άλλα λόγια, μέσα από έμπειρίες, από τή φύση, τούς ανθρώπους και τά βιβλία, άφομοίωσε μέ τόν καιρό τά πιό γόνιμα στοιχεία γιά τή διαμόρφωση τής προσωπικότητάς της. Όλα τά κείμενα τής υποομάδας έχουν χαρακτήρα μαθητείας, πιό άπτά όμως τό «Φασούλι τό φασούλι», «Άναγνώσεις νεάνιδος στή Μεταπολίτευση» και «Άπό τό ήμερολόγιο μιās φοιτήτριας».

Στό πρώτο, τό «Φασούλι τό φασούλι», ή αφήγηση αναφέρεται στό χρονικό τής παιδείας της πάνω στό λογοτεχνικό γράψιμο. Άπό τά χρόνια του Δημοτικού σχολείου ως τά πανεπιστημιακά ξεπετάγματα της. Θα σταθώ εδώ στά χρόνια του Δημοτικού και του Γυμνάσιου. «Ή ήδονή του γραψίματος» άρχισε νά τήν συνεπαίρνει από τήν τρίτη τάξη του Δημοτικού, όταν ή δασκάλα ζήτησε από τά παιδιά νά φυτέψουν σέ ύγρό βαμβάκι λίγα φασούλια και νά παρακολουθήσουν τό φύτρωμα και τό μεγάλωμά τους. Ή αφήγηση λοιπόν παρακολουθεϊ τήν άνάπτυξη τών φασουλιών της και κρατάει λεπτομερές ήμερολόγιο. Ή γραφή αυτού του ήμερολογίου ήταν ή πρώτη ήδονική έμπειρία έλεύθερης προσωπικής γραφής. Δυό χρόνια άργότερα βάλθηκε νά γράψει ένα μυθιστόρημα έξωτικών περιπετειών στίς ζουγκλες τής Ινδίας, αλλά δέν προχώρησε πέρα από τά πρώτα κεφάλαια. Διαβάζοντας μέ πάθος «Μικρό καουμπόι» και «Μικρό σερίφη», άγάπησε τά άλογα

καί γύριψε νά ἔχει ἕνα δικό της. Ὅταν ὅμως ἐκδήλωσε τήν ἐπιθυμία της στήν οἰκογένειά της, «ἐκεῖνοι γέλασαν» καί τῆς «ὑπέδειξαν χωρίς περιστροφές τήν ἀφετηρία τῆς ἔμπνευσής» της: «τά καουμπόικα διαβάσματά» της. Γεγονός πού τή βοήθησε νά συνειδητοποιήσει τήν πρωτοβάθμια μορφή τῶν ἐπιδράσεων. Ἀργότερα, μαθήτρια πιά στό Γυμνάσιο, «στά πρώτα χρόνια τῆς Μεταπολίτευσης, γράφοντας γιά ἕνα “καυτό” μαθητικό πρόβλημα», εἶχε πάλι μιᾶ ἄλλη οἰκογενειακή ἀντίδραση. Τή λέξη «καυτό» τήν ἀκουγε τακτικά στό οἰκογενειακό περιβάλλον της. Ὅμως

Τί ἦσαν [...] νά τήν εἰσαγάγω κι ἐγώ στό λεξιλόγιό μου; Ἡ οἰκογένεια, μέ ἕνα ἀνασκήνωμα τῶν φρυδιῶν, μέ δίδαξε πάραυτα ὅτι ἡ πρωτοτυπία εἶναι ἕνα δέον ἀκόμα καί γιά τή συνδικαλιστική ἀρθρογραφία [...]. (σ. 21)

Πρωτοετής στό Γυμνάσιο, στήν πρώτη ἔκθεσή τό θέμα ἦταν μιᾶ οἰκογενειακή ἐκδρομή. Μά «Ὁ λαμπρός δάσκαλος» τῆς παρατήρησε ὅτι δέν ἔπρεπε νά χρησιμοποιεῖ στήν περιγραφή της «τόσα πολλά ρήματα (ἀνεβήκαμε, κατεβήκαμε, προχωρήσαμε, σταματήσαμε) καί μάλιστα τά αὐτονόητα», θέτοντας ἔτσι τό ζήτημα τῆς ἀπεριτολογίας. «Ἀργότερα καινούργιο μάθημα» ἀπό τόν ἴδιο φιλόλογο. Τῆς εἶχε ἀναθέσει νά ἀναπτύξει κάποιους στίχους τοῦ Ρίτσου γιά «μιᾶ γυναίκα μόνη, πολύ λυπημένη, πού κάθεται καί κλαίει». Ἐγραψε λοιπόν ἕνα ἐπιθετικό κείμενο, ὅπου ἡ γυναίκα εἶχε –πολύ κακῶς γιά τήν ἴδια– παντρευτεῖ, αὐτή «μιᾶ ἐπαρχιωτοπούλα πού μόλις εἶχε ἔρθει στήν Ἀθήνα» ἕναν ὁμορφο, πλούσιο «ψηλομύτη» καί ἄπιστο Ἀθηναῖο. Ἐνα κείμενο πού μᾶλλον προϋπέθετε στήν ἀφετηρία του τόν Α. Σαμαράκη. Ὁ καθηγητής ὥστόσο «ἔκανε κάτι σάν ἔλεγχο ἀληθοφάνειας: “Πῶς ἕνας ζάπλουτος, “ἐπιτυχημένος”, παντρεύεται ἕνα χωριατοκόριτσο;” τέτοια». Τό μάθημα αὐτό ἔστρεψε τή

νεαρή μαθήτρια πρὸς τά πραγματικά γεγονότα ἢ, ἀλλιῶς, πρὸς τή συγκεκριμένη μορφή τοῦ ἐκάστοτε ἀντικειμένου της. Ρεαλισμός, λοιπόν.

Νά περάσω ὅμως στό ἐπόμενο κείμενο, τό «Ἀναγνώσεις νεάνιδος στή Μεταπολίτευση». Ἡ ἀφηγήτρια, ἀπό τά δεκαπέντε της, «εἶχε ἐνταχθεῖ στή μαθητική παράταξη τοῦ “Ρήγα”, στή ΔΗΜΑΚ, ἥτοι Δημοκρατική Μαθητική Κίνηση». Ἡ ΔΗΜΑΚ ἔδραζε τό περιοδικό *Μαθητική Πορεία*. Ἡ ἀφηγήτρια, στίς συναναστροφές της μέ τά μέλη τῆς ὁργάνωσης καί στίς συνεργασίες της στό περιοδικό, μαθήτευσε προπάντων στό δημοκρατικό ἦθος, στήν παραδοχή τῆς ἐτερότητας καί στήν εὐρύτητα τῶν ἰδεῶν. Πίσω ἀπό αὐτά ὑπῆρχε, μεταξύ ἄλλων, ἡ διδαχὴ τριῶν σπουδαίων ἔργων. Πρῶτα πρῶτα τοῦ Γκράμσι. Πέρα ἀπό τίς ἀπόψεις τοῦ Ἰταλοῦ θεωρητικοῦ τοῦ μαρξισμοῦ, πού περνοῦσαν στά νεαρότερα μέλη μᾶλλον ἀπό δεύτερο χέρι, ἡ ἴδια πρόσεξε μιᾶ διάκριση πού τῆς ἔκανε ἐντύπωση. Ὁ Γκράμσι «ὑποστήριζε κάπου ὅτι δέν πρέπει νά χρησιμοποιοῦμε τή λέξη “λαός”, ἀλλά τή λέξη “πληθυσμός”. Ἡ λέξη “λαός” εἶναι ὑπερβολικά φορτισμένη καί συναισθηματική· ἂν θέλουμε νά ἀναλύσουμε μέ ψυχραιμία τά φαινόμενα, ἡ λέξη “πληθυσμός” εἶναι ἴσως ἡ πιό κατάλληλη». Αὐτό, σημειώνει ἡ ἀφηγήτρια, στάθηκε «ἕνα πολύ καλό ἐφόδιο κατά τοῦ λαϊκισμοῦ». Τό ἐπόμενο ἔργο ἦταν τό *Τί εἶναι ἡ ἱστορία* τοῦ Ε. Χ. Κάρρ. Ἀπό τήν ἱστορία αὐτή ἔμαθε «ὅτι ὁ ἱστορικός ἐνέχεται στήν ἱστορία πού γράφει...». «Αὐτό ἦταν ἕνα ἐξαιρετικό μάθημα αὐτοσυνείδησης, ὅτι πρέπει νά προσέχουμε νά μὴν ἀπολυτοποιοῦμε τήν “ἀλήθεια”». Ἴσως ἀκόμα «κι ἕνα μάθημα μετριοπάθειας». Τό τρίτο ἔργο ἦταν *Οἱ ἱστορίες τοῦ κυρίου Κόνερ* τοῦ Μπρέχτ. «Πρῶτα πρῶτα τό κείμενο μέ τόν τίτλο “Σοφὴ στοὺς σοφούς εἶναι ἡ στάση” μέ τό ὅποιο κίβλας ξεκινοῦσε». Παρακάτω ὁ Μπρέχτ ἐξηγοῦσε: «Βλέποντας τή στάση σου, παύει νά μέ ἐνδιαφέρει ὁ

στόχος σου», μιά φράση πού έχει τήν αντίθετη περίπου έννοια από τό γνωστό «ό σκοπός αγιάζει τά μέσα». Μάθημα λοιπόν δημοκρατίας. Ένα άλλο σημείο από τό ίδιο βιβλιάρι του Μπρέχτ, πού σταμάτησε τήν προσοχή τής νεαρής σοσιαλίστριας, ήταν τοῦτο: όταν ὁ Κούνερ συναντάει στό δρόμο ένα γνωστό του, ὁ ὁποῖος τοῦ λέει «Μπράβο, καθόλου δέν ἄλλαξες», ἀντιδράει μ' ένα «ὦχ!». «ὦχ», στήν περίπτωση αὐτή, ἴσον στασιμότητα – μέ μεταφορική βέβαια σημασία.

Τό κείμενο «Ἀπό τό ἡμερολόγιο μιᾶς φοιτήτριας», μέ μορφή ἡμερολογιακή, γράφτηκε στή Θεσσαλονίκη ἀπό τήν Καστρινάκη στά χρόνια τοῦ 1980, 1981, 1982, χρόνια πού φοιτοῦσε στήν ἐκεῖ Φιλοσοφική Σχολή. Γράφτηκε γιά νά δημοσιευτεῖ καί δημοσιεύτηκε στό φοιτητικό περιοδικό *Πάροδος* πού ἔβγαине ἀπό φοιτητές τῆς Σχολῆς. Πολύ καλογραμμένο γιά μιά κοπέλα δεκαεννιά, εἴκοσι καί εἴκοσι ενός χρονῶν, ἔστω καί ἂν κάποιες διορθώσεις ἔγιναν ἐκ τῶν ὑστέρων. Πάντως, μολονότι (κατά τήν ὁμολογία τῆς συγγραφέως) ὄχι εὐθέως προσωπικό, ἀφήνει νά διαφανεῖ ἀρκετά ἡ προσωπική της κατάσταση. Ἡ ἀφηγήτρια τό 1980 βρίσκεται στό πρῶτο ἔτος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, εἶναι ἀπογοητευμένη ἀπό τό διδακτικό ἐπίπεδο τοῦ Πανεπιστημίου –καί ποιός πέρασε στό πανεπιστήμιο καί δέν ἔνιωσε αὐτή τήν ἀπογοήτευση–, ἀλλά καθόλου ἀπογοητευμένη ἀπό τό πανεπιστημιακό «προαύλιο». Καθόλου, δηλαδή, ἀπό τή συντροφική φοιτητική ζωή, ὅπου οἱ συζητήσεις πάνω σέ κοινωνικές καί μή ιδέες καί οἱ σχέσεις μέ τό ἄλλο φύλλο ἔχουν τήν τιμητική τους. Μέσα καί πέρα ἀπό αὐτά ἡ ἀφηγήτρια ζεῖ μιά ἔντονη δική της πνευματική καί ψυχική περιπέτεια. Μένοντας μακριά, καί κατά ένα τρόπο ἐλεύθερη ἀπό τήν οἰκογένειά της καί ἀντίθετα ἀπό τίς μέχρι τώρα συνήθειές της, ἀφήνεται σέ μιά ρέμπελη σχέση μέ τά

πράγματα. Ζώντας μέ γνώμονα τίς διαθέσεις της καί ὄχι μέ τάξη καί πρόγραμμα, ὅπως πρίν, περνάει μιά περίοδο κρίσης, μέ κύρια συμπτώματα τίς ψυχικές μεταπτώσεις, τίς ὑπαρξιακές ἀνησυχίες, καθῶς καί τή δύστροπη συχνά συμπεριφορά ἀπέναντι σέ φίλους καί γνωστούς... Πρόκειται γιά μιά περίοδο, ἡ ὁποία παρά τά φαινόμενα, ἀποτελεῖ πολύτιμο στάδιο πορείας πρὸς τήν ὠριμότητα. Γιατί στό βάθος δέν ἀποτελεῖ παρά χρόνο κυοφορίας καί ἀναζήτησης τοῦ Ἑγώ. Μέσα στίς σελίδες αὐτοῦ τοῦ κειμένου, καί ἰδίως πρὸς τό τέλος, ἔχουμε στιγμές πού ἀγγίζουν σκοτεινές πτυχές τοῦ εἶναι. Τελειώνοντας θά ἤθελα νά σημειώσω, κάτι πού ἰσχύει καί γιά τά ἄλλα κείμενα, τήν εὐκρίνεια μέ τήν ὁποία εἶναι γραμμένο τό «Ἡμερολόγιο».

Τά ἄλλα τέσσερα γραφτά τῆς ἴδιας ὑποομάδας, «Κρήτη, ἡ σημασία τῶν ὁρέων», «Ὁ καθηγητής μου», «“Ὅλα τά ἀνθρώπινα ὄντα...”». Μιά ἀφίσα, μιά μαθητεία, «Χωρίς σκουλαρίκια», εἶναι ἐπίσης ἀφηγηματικά γραφτά μαθητείας, μέ ένα λόγο λίγο πεταχτό, σχεδόν εὐθυμο, κάποτε παιγνιώδη ἢ καί πειρακτικό. Θά μπορούσε νά τά θεωρήσει κανεῖς καί αὐτοτελῆ διηγήματα. Ἐχοντας δώσει ὥς τώρα ἀρκετά συγκεκριμένα στοιχεῖα μαθητείας, θά προσπεράσω τήν τετράδα αὐτή, γιά νά ἀναφερθῶ στήν ἐπόμενη ὑποομάδα. Θά πρέπει πάντως νά πῶ ὅτι γιά μένα τά ἑπτὰ κείμενα τῆς Α' ὑποομάδας ἀποτελοῦν τό καλύτερο μέρος τοῦ βιβλίου.

Β' ὑποομάδα. Ἀπαρτίζεται καί αὐτή ἀπό ἑπτὰ κείμενα ἀπό τήν περίοδο τῆς ἐνήλικης συγγραφῆς.

Τό πρῶτο ἐπιγράφεται «Ἡ λογοτεχνία: μιά σκανταλιά, μιά διαφυγή ἐλευθερίας». Εἶναι μιά μικρή σπουδή πάνω στή διπλή ιδιότητα τῆς Καστρινάκη: τήν ιδιότητα τῆς πανεπιστημιακῆς νεοελληνίστριας καί τήν ἀντίστοιχη τῆς

λογοτέχνιδας πεζογράφου. Ένα γραπτό στο οποίο ή συγγραφέας ανοίγει τά χαρτιά της, εκφράζοντας τον προβληματισμό της σχετικά με τους δυο πνευματικούς προσανατολισμούς της. Μέ εξομολογητικό πνεύμα, με ειλικρίνεια, σχεδόν αυτοαναλυόμενη, δίνει ένα παράδειγμα πνευματικής παρησίας. Για μένα, τό καλύτερο τής Β' υποομάδας.

Τό επόμενο κείμενο ονομάζεται «Συνηγορία του διηγήματος, μετ' έμποδίων». Σύμφωνα με όσα διαβάζουμε στην αρχή, «τό σαράκι κάθε διηγηματογράφου» είναι τό παράπονό του πού δέν μπορεί νά γράψει μυθιστόρημα.

Όλοι —ή σχεδόν— σάν νά έχουν γλυκές βιόψεις πρὸς τό μακρύτερο αφήγημα, πρὸς τή νοβέλα, πρὸς τό μυθιστόρημα. [...] Ἡ ἀλήθεια νά λέγεται: τό μυθιστόρημα εἶναι πιό μεγάλο στοίχημα ἀπό τό διήγημα. [...] Ἐπειτα εἶναι καί ἡ εὐγενής φιλοδοξία νά ἀποκτήσει κανείς κοινό, νά διαβαστεῖ τέλος πάντων ἀπό ὅσο τό δυνατόν περισσότερους. (σ. 122-123)

Όμολογῶ τήν ἀπορία μου. Κρίνοντας ἱστορικά ἔχει δώσει τό μυθιστόρημα καλύτερα ἀποτελέσματα ἀπό τό διήγημα στην Ἑλλάδα; Ὁ Βιζυηνός, ὁ Παπαδιαμάντης, ὁ Βουτυράς, ὁ Χατζής, ὁ Ἰωάννου, γῆκαν χαμένοι πού ἔγραψαν διηγήματα; Καί σήμερα δέν ἔχουμε λαμπρούς διηγηματογράφους; Ἐπειτα, ἂν μιλοῦμε γιά λογοτεχνία, τό ὅλο ζήτημα δέν εἶναι ἡ ποιότητα καί ὄχι ἡ ποσότητα; Δέν ξέρω τήν αἰτία, ἀλλά στά νεοελληνικά γράμματα τό διήγημα μᾶς ἔχει βγάλει ἀσπροπρόσωπους. Ἄν ἀρχίσουμε νά μετροῦμε, θά βροῦμε δέν θά βροῦμε δέκα μυθιστορήματα ἀδιαμφισβήτητης ἀξίας. Ἀπό τό ἄλλο μέρος, ὅποιος θέλει νά ἔχει μεγάλο ἀναγνωστικό κοινό, δέν ἔχει παρά νά γράψει εὐπεπτη παραλογοτεχνία. Ὅπωςδῆποτε ὅμως, κάτι πού δέχεται τελικά ἡ Καστρινάκη στό τέλος τοῦ κειμένου της, τό ἂν θά γράψει κανείς διήγημα ἢ μυθιστόρημα εἶναι ζήτημα κρά-

σης. Θέλω μέ τήν εὐκαιρία νά θυμίσω τήν περίπτωση τοῦ Τσέχωφ. Τό 1889 ἔγραψε στό φίλο του Σουβόριν: «Χαίρομαι πού 2-3 χρόνια πρὶν δέν ἄκουσα τόν Γκρικορόβις καί δέν κάθισα νά γράψω μυθιστόρημα! Φαντάζομαι πόσα πράγματα θά πῆγαιναν στράφι ἂν τόν ἄκουγα». Δίγο ἀργότερα ὥστόσο προσπάθησε, κάτω ἀπό τήν πίεση τῶν φίλων του, νά γράψει μυθιστόρημα. Ἀπέτυχε καί δέν ξαναδοκίμασε.

«Ἀνθηκότητα καί αἰσθητικότητα». Εἶναι μιά μελέτη, μέ ἰδεολογικά κριτήρια ἀλλά ἀπό προσωπική ὀπτική γωνία, γιά πεζά ἔργα τοῦ Ἀλέξανδρου Ρίζου Ραγκαβῆ καί τοῦ Νίκου Καζαντζάκη. Όλα πολύ καλά καί καλύτερο ἀπό ὅλα τό τελικό συμπέρασμα.

«Ὁ ἀμφίσημος Παπαδιαμάντης». Μελέτη μέ ἀντικείμενο τά ἔργα Ἡ Φόνισσα καί «Ἡ νοσταλγός» τοῦ Παπαδιαμάντη. Μικρή ἐπιμέρους ἐπιφύλαξη σχετικά μέ τά γραφόμενα γιά τή Φόνισσα: μετὰ τόν πρῶτο φόνό τῆς Φραγκογιαννοῦς, πού ἔγινε ἐν θερμῷ σέ βαρὺ ψυχολογικό κλίμα, οἱ ἄλλοι πνιγμοὶ τῶν μικρῶν κοριτσιῶν ἐπιδέχονται συζήτηση. Τό κατά πόσο δηλαδή, εἶναι ἢ δέν εἶναι ἰδεατά δεδομένοι. Προσωπικά θεωρῶ τό ἐκτενές διήγημα τοῦ Παπαδιαμάντη Βαρδιάνος στά σπάρκα πληρέστερο αἰσθητικά ἀπό τή Φόνισσα. Τό μέρος πού ἀφορᾷ τή «Νοσταλγός» καθ' ὅλα εὐστοχο.

«Μιά εὐρωστη παρέα». Σχόλια γιά τή γνωστή φωτογραφία ἔντεκα ἐκπροσώπων τῆς γενιᾶς τοῦ '30 (ὄρθιοι ἀπό ἄριστερά: Πετσάλης, Βενέζης, Ἐλύτης, Σεφέρης, Καραντώνης, Ξεφλούδας, Θεοτοκάς· καθισμένοι: Τερζάκης, Δημαρᾶς, Κατσίμπαλης, Κοσμάς Πολίτης, Ἐμπειρίκος). Λεπτές, εὐστοχες παρατηρήσεις, μέ χιοῦμορ καί μέ κεντρί.

«Δεκαῆξι σημεία γιά τή Γερμανία καί τήν Ὁλλανδία». Ταξιδιωτικές ἐντυπώσεις ἀπό ταξίδι σέ αὐτές τίς χώρες.

«Ἑλληνοτουρκική φιλία, κατακαλόκαιρο

2000». Επίσης έντυπώσεις από όρισμένο καλοκαιρινό ταξίδι στην Τουρκία.

Τό δεύτερο μέρος του βιβλίου απαρτίζεται, όπως έχω ήδη πει, από τρεις φιλολογικές μελέτες.

Η πρώτη επιγράφεται «Η Πηνελόπη στον 20ό αιώνα». Αρκετά έκτενης, πιάνει κάπου πενήντα σελίδες. Τό θέμα είναι πώς παρουσιάζεται ή εικόνα της συζύγου του Όδυσσέα, μέσα από τη λογοτεχνία μας του 20ού αιώνα, σέ σχέση μέ τίς ιδεολογικές διαφοροποιήσεις ως πρός τό γυναικείο φύλο. Πρῶτα, βέβαια, παρουσιάζεται ως πιστή σύζυγος. Έπειτα όμως σιγά σιγά καί ως γυναίκα αρκετά απελευθερωμένη από τίς κοινωνικές συμβάσεις. Καί τέλος, ως γυναίκα δημιουργική πού αντίλαμβάνεται τόν κόσμο σύμφωνα μέ τά δικά της μέτρα. Όρατο θέμα καί εξαιρετικά εξαγόμενα.

Η επόμενη μελέτη έχει τίτλο «Μορφές του Όδυσσέα στον 20ό αιώνα» καί είναι, θά λέγαμε, «τό έτερον ήμισυ» τής πρώτης μελέτης. «Τό θέμα», όπως παρατηρεῖ ή συγγραφέας αρχή αρχή,

είναι βέβαια άχανές. Θά τό περιορίσουμε άναγκαστικά σέ μερικά πορτρέτα του Όδυσσέα στον έλληνικό 20ό αιώνα. Κυρίως θά παρακολουθήσουμε κάποια παιχνίδια πού παίζει ή Ιστορία μέ τή μορφή του ήρωα. Γιατί άν ή Πηνελόπη [...] σχετίζεται πρό παντός μέ τήν ιστορία τής γυναικείας χειραφέτησης, ό Όδυσσέας σχετίζεται κατά βάση μέ τήν πολιτική ιστορία. (σ. 216)

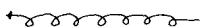
Έχουμε λοιπόν μιά συνοπτική, αλλά εξαιρετικά ένδεικτική, μελέτη για τόν διαφορετικό τρόπο πού είδαν τόν Όδυσσέα όρισμένοι λογοτέχνες μας στον 20ό αιώνα. Αρχικά τόν είδαν μέσα από τά επικά πρότυπα. Αργότερα ή μορφή του επηρεάστηκε από τίς μαρξιστικές ιδέες, από τό αντιπολεμικό κλίμα πού επικράτησε μετά τόν Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τόν Έμφύλιο κ.λπ.

Τό τρίτο κείμενο ονομάζεται «Άταξίδευτη λογοτεχνία. Μιά πρώτη περιήγηση». Η θέση του είναι ότι στην Ελλάδα δέν έχουμε μυθολασίες μέ ήρωες πού ανοίγονται σέ ταξίδια ανά τόν κόσμο. Καί ότι τούτο είναι ένα άρνητικό φαινόμενο χαρακτηριστικό μιās όρισμένης παθολογίας τής λογοτεχνίας μας. Κατά τή γνώμη μου πρόκειται για ένα γραφτό πού ελέγχεται από πολλές πλευρές. Εγώ, τουλάχιστον, δυσκολεύομαι νά καταλάβω γιατί ή ταξιδευμένη μυθολασία, άς τήν πούμε έτσι, είναι γνωρίσμα προοδευτικότητας, ενώ ή «άταξίδευτη» δείχνει συντηρητισμό. Ό,τι καλύτερο μās έχει δώσει ή παγκόσμια λογοτεχνία, καί μαζί ή νεοελληνική, άνήκει στην «άταξίδευτη» λογοτεχνία. Τό άν γράφεται ταξιδευμένη ή «άταξίδευτη» λογοτεχνία δέν αποτελεί άξιολογικό κριτήριο, αλλά, όπως δέχεται αρχικά καί ή Καστρινάκη, άπλά ιδεολογικό ή, ίσως ίσως, θά έλεγα ζήτημα συρμού. Η διαπίστωση ότι δέν έχουμε ταξιδευμένη μυθολασία είναι ασφαλώς βάσιμη. Η διάκριση ώστόσο θετικών καί άρνητικών ήρώων στή λίγη ταξιδευμένη λογοτεχνία μας, ή διάκριση ότι καί εκεί πού έχουμε ήρωες πού ταξιδεύουν (Θεοτοκάς, Τερζάκης) ως άρνητικοί δέν λογαριάζονται, μέ αφήνει άμύχανο. Γιατί τάχα δέν μετρούν οι άρνητικοί ήρωες; Φοβοῦμαι πώς από λογοτεχνική άποψη δέν μπορεί νά γίνει τέτοια διάκριση, αλλά καί για τή θέση ακόμα πού υποστηρίζει ή συγγραφέας. Εκεί όμως πού τά χάνω είναι, όταν βάζει ξαφνικά κάποια στιγμή στή μέση τή λογοτεχνική άξία των κειμένων. Μιλώντας για τή συλλογή διηγημάτων του Άγγελου Δόξα, Γκαρσόν... ένα ούίσκι, όπου έχουμε μυθολαστικά ταξίδια, παρατηρεῖ ότι «μετά βίας άγγίζουν τά όρια τής λογοτεχνίας». Καί άρα ή περίπτωσή τους δέν βαραίνει. Παρακάτω ώστόσο πρός τό τέλος αναφέρει, επαινετικά, νέους πεζογράφους πού έγραψαν μυθιστορήματα ταξιδιωτικής μυ-

θοπλασίας. Ερώτημα: θεωρεί ότι τά μυθιστορήματα αυτά αποτελούν βαριά λογοτεχνία; Τέλος πάντων τό τελευταῖο γραφτό τοῦ τόμου εἶναι τό πῶς ἀδύνατο.

Τελειώνοντας θέλω νά πῶ συμπερασματικά ὅτι τό βιβλίό τῆς Καστρινάκη, *Ἡ λογοτεχνία, μιά σκανταλιά, μιά διαφυγή ἐλευθερίας*, γιά τήν εὐλικρίνεια μέ τήν ὁποία εἶναι γραμμένο, τήν παρρησία καί ἰδίως τόν προβληματισμό του, ἀξίζει νά προσεχτεῖ καί νά μελετηθεῖ ἀπό μαθητεύοντες καί μή — ἂν ὑποθέσουμε πῶς ἡ μαθητεία τελειώνει ποτέ.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ

**Τό ἀντίγραφο, τό πρωτότυπο, τό
ὑπερκείμενο καί ὁ συγγραφέας του**

**Σταῦρος Κρητιώτης, *Τό μηνολόγιο ἐνός ἀπόντος*,
Πόλις, Ἀθήνα 2005, σ. 340**

Ἀρκεῖ ἡ ἀνάγνωση λίγων μόλις σελίδων ἀπό αὐτό τό μυθιστόρημα γιά νά ἀποκομίσει ὁ ἀναγνώστης τήν αἴσθηση ὅτι ἔχει πιαστεῖ στό δόκανο ἐνός παράδοξου καί ἀνοίκειου παιχνιδιῦ. Ἐκ πρώτης ὄψεως, πρόκειται γιά ἕνα ἀκόμη βιβλίό πού ἀναφέρεται στή διαδικασία τῆς σύνθεσής του. Ὁ συγγραφέας περιγράφει ἐκτενῶς αὐτή τή διαδικασία καί πλαισιώνει τήν ἀφήγηση μέ τόσο λεπτομερῆ σχόλια, ὥστε κάθε μετέπειτα περιγραφή τοῦ βιβλίου νά ἀντλεῖ ἀπό τό ἀπόθεμα τῶν εὐστροφῶν καί ὀξυδερκῶν παρατηρήσεων πού περιέχονται ἤδη σέ αὐτό, διατρέχοντας τόν κίνδυνο νά ἐκληφθεῖ καί ἡ ἴδια ὡς ἀντίγραφο αὐτοῦ πού προτίθεται νά παρου-

σιάσει. Ὡστόσο, ὅσο προχωρᾷ ἡ ἀνάγνωση καταλαβαίνουμε ὅτι τό βιβλίό τοῦ Κρητιώτη δέν εἶναι αὐτοαναφορικό μόνο σέ αὐτό τό πρωτοβάθμιο ἐπίπεδο. Περισσότερο ἀπό περιφερειακή κατηγορία, ἡ αὐτοαναφορικότητα εἶναι ἐδῶ μιά γενικευμένη πρακτική ἡ ὁποία συμπαρασύρει στή δίνη τῆς τά πάντα.

Καταρχήν, τό ἀνησυχητικό παράδοξο τοῦ ἀναδιπλασιασμοῦ ὀνόματος καί τίτλου. Ὁ Κρητιώτης εἶναι συγγραφέας τοῦ βιβλίου μέ τίτλο *Τό μηνολόγιο ἐνός ἀπόντος*, στό ὁποῖο πρωταγωνιστεῖ ἕνας συγγραφέας μέ τό ἴδιο κύριο ὄνομα καί ὁ ὁποῖος γράφει βιβλίό μέ τόν ἴδιο τίτλο. Αὐτή ἡ ταυτοσημία δημιουργεῖ ἐξαρχῆς ἕνα σοβαρό πρόβλημα. Πῶς νά ὀριοθετηθεῖ ἕνα βιβλίό πού ἀναδιπλασιάζει τεχνηέντως τήν ταυτότητά του, δημιουργώντας μιά σκανδαλώδη ὥσμωση ἀνάμεσα σέ πραγματικό καί μυθοπλαστικό, ἀνάμεσα στήν ὑλικότητα τοῦ βιβλίου ὡς ἀπτοῦ ἀντικειμένου καί στή φευγαλέα ὑπόστασή του ὡς μυθοπλαστικῆς εἰκόνας; Τό βιβλίό τοῦ Κρητιώτη εἶναι ἕνα βιβλίό δισυπόστατο, πού παίζει παράξενα παιχνίδια μέ τίς προσληπτικές ικανότητες τοῦ ἀναγνώστη του. Ζητώντας ἀπό αὐτόν μιά συνεχή μετατόπιση ὀπτικῆς γωνίας, γλιστρᾷ ἀσταμάτητα ἀπό τό ἕνα ὄντολογικό ἐπίπεδο στό ἄλλο, μή καταφέροντας νά σταθεροποιηθεῖ ποτέ σέ ἕνα σημεῖο καί νά προσφερθεῖ στό ἀλαφιασμένο ἀναγνωστικό βλέμμα ὡς ἕνα ὀριοθετημένο ἀντικείμενο. Βιβλιακό ἀντικείμενο πού τό κρατᾷ κανεῖς στά χέρια του καί ξεφυλλίζει τίς σελίδες του τή μιά στιγμή, *Τό μηνολόγιο ἐνός ἀπόντος* ἔχει ἤδη μετασχηματιστεῖ τήν ἀμέσως ἐπόμενη στιγμή στόν ἄυλο πρωταγωνιστή ἐνός βιβλίου, ἔχει ἤδη διολισθήσει στήν ὑπόσταση ἐνός φάσματος τῆς μυθοπλασίας. Ἄν τό πραγματικό βιβλίό ἀντανakλᾶται στό μυθοπλαστικό, τό ὁποῖο μέ τή σειρά του ἀντικατοπτρίζει τή σύνθεση τοῦ πρώτου, δημιουργεῖται αὐτομάτως μιά ἰλιγγώ-